

Nieuwsbrief

Vlinderwerkgroep Drenthe 25e jaargang no. 2 - najaar 2015

Van de bestuurstafel

Minko van der Veen

Het belangrijkste gesprekspunt dat elke vergadering aan bod kwam en dat zeker voorlopig ook zal blijven is de nieuw te verschijnen verspreidingsatlas 'Dagvlinders van Drenthe'. We kijken daarom reikhalzend uit naar de waarnemingen van het afgelopen seizoen, in de hoop dat we op de valreep nog flink wat kilometerhokken soortenrijker hebben kunnen maken. Of dat is gelukt, en de mate waarin, valt in dit nummer te lezen. Een stap die we in dit 'atlasproject' al eerder dit jaar hadden gezet is de instelling van een Atlasgroep die zich in detail gaat buigen over de opzet en inhoud van de nieuwe atlas.

Een ander project dat met enige regelmaat op onze agenda staat is het project 'Heide en Veenvlinders'. Binnen ons bestuur zijn het vooral Jelle de Vries en Pauline Arends die hier nauw bij betrokken zijn. En omdat dit project al 10 jaar loopt, maar ook omdat Jelle te kennen heeft gegeven zijn bijdrage aan dit project te willen afbouwen, is een evaluatierapport opgesteld over de effecten ervan op een soort uit deze groep, het Gentiaanblauwtje. Dit onderzoeksrapport is opgesteld door drie studenten toegepaste biologie van het CAH Vilentum in Almere. In dit rapport wordt een toelichting gegeven op de situatie van tien jaar beheer voor het Gentiaanblauwtje. Het beheer werd, veelal op aangeven van Jelle, uitgevoerd door landschapsbeheer Drenthe, de opdrachtgever van de rapportstudie. Een van de conclusies uit het rapport is dat voor de meeste terreinen geldt dat de geschiktheid van het gebied, als biotoop voor het Gentiaanblauwtje, afneemt. Mijn persoonlijke ervaring op dat punt sluit daar helaas maar al te goed bij aan: na 12 jaar eitjes tellen op het Leggelderveld is het aantal gedaald van bijna 7000 in 2004 naar voor het eerst 0 afgelopen jaar.

Het project 'Effecten van kunstlicht op flora en fauna in Nederland' van het Nederlands Instituut voor Ecologie (NIOO-KNAW) en de Wageningen Universiteit (WUR), dat voor ons 3 jaar zou duren, heeft een doorstart gekregen. Een aantal mensen van onze werkgroep gaat daarom nog eens drie jaar door met op de onderzoeklocatie Hijkerveld de nachtvlindervallen te zetten. Wel is het aantal malen dat we gaan gehalveerd naar eens per maand in de periode mei - augustus. In het donker bij een laken nachtvlinders proberen te trekken heeft zijn bekoring, maar in het

vroege ochtendlicht het spannende moment met elkaar delen om te zien wat er in de vallen is gekomen doet daar, wat mij betreft, zeker niet voor onder!

Hoop velen van jullie weer te zien op onze Najaar-bijeenkomst in Zwiggelte.

Agenda najaarsbijeenkomst

maandag 23 november 19:30 uur
'De Klipper' Hoofdweg 24, Zwiggelte

10 jaar beheer Gentiaanblauwtje
(Kathelijn de Maeijer, Landschapsbeheer Drenthe)
Hoe vlogen de dagvlinders?
(Jelle de Vries)

Pauze met verloting
Het Veenhooibeestje in het Fochteloërveen
(Judith Bouma)

Eerste indruk nachtvlinderseizoen
(Minko van der Veen)
Uitslag verloting

In dit nummer:

- pag. 1 - Van de bestuurstafel
Minko van der Veen
- pag. 1 - Agenda najaarsbijeenkomst
- pag. 2 - Doodshoofdvlinders zeldzaam in Drenthe
Jelle de Vries
- pag. 3 - Warmtezoekende Distelvlinder
Ate Dijkstra
- pag. 3 - Hoe is het de afgelopen 10 jaar met de veenvlinders gegaan?
Pauline Arends
- pag. 6 - Monitoring van het veenhooibeestje in het Fochteloërveen
Ate Dijkstra
- pag. 8 - Waarneming van Kolibriefvlinder in Drenthe
Ate Dijkstra
- pag. 9 - Dagvlinderoogst 2015, een eerste indruk
Minko van der Veen
- pag. 12 - Nachtvlinderoogst 2015, een eerste indruk
Minko van der Veen
- pag. 13 - Nachtvlinders in Zuidwolde
Joop Verburg
- pag. 17 - Diversiteit dagvlinders Drentse stadsnatuur
Ru Bijlsma

Doodshoofdvinders zeldzaam in Drenthe

Jelle de Vries

Op 22 september jongstleden vond Hindrik Lanjouw in zijn tuin in Anloo een vingerdikke rups van de Doodshoofdvliedder op een teunisbloem. Dat is opmerkelijk, want nergens in de literatuur worden teunisbloemen (*Oenothera spec*) als waardplant genoemd. Meestal zit de rups op een aardappel of andere nachtschadeachtige. Misschien heeft deze rups zich vergist en is hij overgelopen vanaf in de buurt groeiende aardappelen.

Rups Doodshoofdvliedder (foto Mariëlle Reijnierse op www.vlindernet.nl)

De Doodshoofdvliedder is beslist een zeldzame vlinder in Drenthe. In het 26-jarige bestaan van de vlinderwerkgroep zijn tot nu toe 7 waarnemingen bekend, gedeeltelijk uit ons eigen bestand en gedeeltelijk gebaseerd op meldingen op Waarneming.nl (tabel 1). Ook de database "Noctua", het gegevensbestand van De Vlinderstichting en de Werkgroep Vlinderfaunistiek, te vinden op www.vlindernet.nl, meldt uit de periode 1985 – 2015 zeven waarnemingen in Drenthe. Slechts van enkele waarnemingen zijn aanvullende gegevens bekend zoals vindplaats, waardplant en vlinder of rups. Vermoedelijk betreft het meestal een waarneming van een vlinder.

De Doodshoofdvliedder is een trekvlinder die vanuit Zuid-Europa onze kant op vliegt. De vliegperiode is van mei tot oktober. Uit onze gegevens en uit "Noctua"

blijkt dat de top van de vliegperiode in augustus valt. De gearriveerde vlinders leggen hun eitjes afzonderlijk op een blad van de waardplant, vooral aardappel. Niet verwonderlijk dus dat veel vlinders en rupsen worden gevonden in aardappelvelden en tuinen. In de loop van de zomer ontstaat bij ons een 'zomergeneratie' die vroeg in de herfst verpopt in de bodem. De pop ligt in een holte tot soms 30 cm diep. Hindrik Lanjouw vertelde dat hij vroeger zulke poppen bij het aardappel rapen wel gevonden heeft. Met de huidige mechanisatie en grote rooimachines is het begrijpelijk dat poppen weinig kans hebben verder tot ontwikkeling te komen. De poppen kunnen, mits ongestoord, wel een jaar overbruggen, alleen schijnt het dat de hier geboren vlinders steriel zijn. Nieuwe vlinders moeten dus steeds uit het zuiden komen.

Met een spanwijdte tot 120 mm is de Doodshoofdvliedder de grootste van de Europese pijlstaarten. De Windepijlstaart en Ligusterpijlstaart zijn iets kleiner, die halen 110 mm.

De grote vlinder met een lichtgele doodskoptekening op het borststuk ziet er gevaarlijk uit. Als je de vlinder vast pakt, maakt die ook een piepend geluid. Dat alles tezamen maakt dat de vlinder vroeger een slechte reputatie had. Allerlei verhalen en voorvallen vol bijgeloof komt men in de boeken tegen. Ook de Latijnse naam, *Acherontia atropos*, werkt er niet aan mee om dit te ontzenuwen. In de Griekse mythologie is Acheron één van de rivieren van de onderwereld, het rijk der doden. En Atropa is één van de Griekse schrik- of noodlotsgodinnen.

Afgezien hiervan heeft de Doodshoofdvliedder, vooral vroeger, ook een slechte reputatie omdat ze bijenkorven binnendringt en zich tegoed doet aan de honing. De vlinder heeft een korte, maar wel stevige roltong die niet zo geschikt is om nectar uit bloemen te halen. De vlinder zuigt sappen uit wonden van bomen en vindt de honing van de imkers ook een goed alternatief. Het binnendringen in de bijenkasten is niet ongevaarlijk. Vaak steken de bijen de vlinder dood en kapselen haar daarna in was in. Later wordt zo'n

Doodshoofdvliedder (foto Annie Rocks)

Datum	Vindplaats	Aantal	stadium	Bijzonderheden
14 October 2004	Nieuw Dordrecht	1	vlinder	dood exemplaar
22 August 2006	Emmermeer	1	vlinder	in tuin
15 September 2009	Zwartemeer	1	vlinder	dood exemplaar
7 October 2012	Valthe	1	vlinder	
voorjaar 2015	Zwartemeer	1	vlinder	gemummificeerd exemplaar in bijenkast
22 September 2015	Anloo	1	rups	op teunisbloem
23 September 2015	Emmen	1	vlinder	

Tabel 1: Meldingen van de Doodshoofdvliedder (*Acherontia atropos*) in Drenthe in de periode 1989-2015

Doodshoofdvlinder dan door de imkergevonden. Engbert de Vries uit Witteveen, die al 40 jaar imker is, heeft zoiets nog nooit meegemaakt en daarover van collega's ook nooit informatie ontvangen. Zelfs in de mededelingen of in bladen van de landelijke imkerij is hierover niks te vinden. Dat het toch een enkele keer voorkomt, blijkt uit de ingekapselde Doodshoofdvlinder die voorjaar 2015 bij Jan en Annie Rocks bezorgd werd. Op de komende najaarsbijeenkomst zal Jan deze mummie ter demonstratie meenemen.

Geraadpleegde literatuur:

Harz, K en W. Zepf: Elseviers vlinderboek.
Novak/ Severa: Thieme's vlindergids
Carter/ Hargreaves: Thieme's rupsengids
D. ter Haar: Onze vlinders
Waring, P. en M. Townsend: Veldgids Nachtvinders

Warmtezoekende Distelvlinders (*Vanessa cardui*)

Ate Dijkstra

Het jaar 2015 was meteorologisch een merkwaardig jaar. Soms werden we geconfronteerd met zeer hoge temperaturen, maar regelmatig was het aan de zeer koele kant. Op 4 juni zag ik mijn eerste Distelvlinder. De wind was toen nog Noordoost en het was nog relatief koel. De weersverwachting gaf aan dat er zeer warme lucht uit het zuiden zou arriveren. Dat was tegen de avond ook het geval. De volgende dag was het zeer warm, maar die warmte was slechts van korte duur, met s 'avonds zwaar onweer. Met die warme, zuidelijke stroming arriveerden ook de nodige distelvlinders.

*Zonnende Distelvlinder, opwarmend op kaal zand
(foto Minko van der Veen)*

Opmerkelijk was wel dat ik mijn eerste Distelvlinder zag op het moment dat de wind nog duidelijk in het noorden zat. Vermoedelijk was de warme lucht al op

grotere hoogte aanwezig, terwijl de wind laag bij de grond nog uit noordelijke richting kwam. Na de onweersbui was het een aantal dagen aan de zeer koele kant. Op 10 juni ging ik, op de fiets, op Groentjes jacht. Het was half bewolkt en er stond een krachtige noordelijke wind. De temperatuur was ongeveer 18 graden. Toen ik in de namiddag weer naar huis fietste zag ik een Distelvlinder op de weg. Dat bleek een patroon te zijn. Op een kort stukje weg bij Ekehaar (Hemmenweg) telde ik 10 distelvlinders die allemaal op de weg zaten. De reden was duidelijk: in plaats van te foerageren zochten (en vonden) ze de warmte van het plaveisel. Ik ben benieuwd of ook andere vlindersoorten dit gedrag hebben waargenomen.

Hoe is het de afgelopen 10 jaar met de veenvlinders gegaan?

Pauline Arends

Bij het opschrijven van deze titel denk ik: 'gelukkig ze zijn er nog'.

De drie veenvlindersoorten, het Veenhooibeestje, het Veenbesblauwtje en de Veenbesparelmoervlinder, komen tegenwoordig alleen nog voor in de drie noordelijke provincies. In Groningen is nog een kleine geïsoleerde populatie van het Veenbesblauwtje aanwezig. In het Fochteloërveen, op de grens van Friesland en Drenthe, vliegt de grootste populatie van het Veenhooibeestje in Nederland (zie de bijdrage van Ate Dijkstra in deze Nieuwsbrief). In Drenthe komen de drie veenvlindersoorten nog verspreid over 15 veentjes voor. Er is nog maar één ven waar twee veenvlindersoorten (de Veenbesparelmoervlinder en het Veenhooibeestje) vliegen. De overige vennen zijn nog slechts één veenvlindersoort rijk.

Veenhooibeestje (foto Pauline Arends)

Veenhooibeestje (*Coenonympha tullia*)

In Drenthe komt het Veenhooibeestje nog op vijf locaties voor, namelijk in het Fochteloërveen en in vier vennen in Midden Drenthe. Deze vennen liggen ver elkaar. De populaties zijn hierdoor sterk geïsoleerd, waardoor contact vrijwel uitgesloten is. Heel af en toe is een zwervend Veenhooibeestje in een ander ven waargenomen, maar dat heeft niet geleid tot nieuwe vestigingen.

Het Veenhooibeestje zet haar eieren af op Eenarig wollegras. Het groene rupsje is in het voorjaar alleen door goed te kijken op te sporen. De kleur van de rups is net iets anders dan die van de groene verse scheuten van het Eenarig wollegras. Gewone dophei is de belangrijkste nectarplant van het Veenhooibeestje. Veenhooibeestjes zijn gevoelig voor plotselinge weersveranderingen. Een aantal dagen met temperaturen van 30 graden of meer of veel regen verkort de vliegperiode behoorlijk. Voor het Veenhooibeestje zijn twee soortgerichte monitoringsroutes uitgezet. Eén van de routes loopt langs een klein vennetje waar in de piektijd slechts vijf vlinders worden geteld. Bij de grootste populatie kan het gaan om 500-1000 exemplaren.

Veenbesparelmoervlinder (*Boloria aquilonaris*)

Veenbesparelmoervlinder, onderzijde (links) en bovenzijde (rechts) (foto's Pauline Arends)

De Veenbesparelmoervlinder vliegt in Drenthe nog op zeven locaties. In 1990 waren dat er

nog 41. Behalve het aantal locaties is ook het aantal getelde vlinders zeer sterk achteruitgegaan (figuur 1). Drie vennen waar de Veenbesparelmoervlinder nu nog vliegt, liggen dicht bij elkaar. Hier vindt ook uitwisseling tussen de verschillende populaties plaats. In twee vennen vliegen nog behoorlijke aantallen veenbesparelmoervlinders. In gunstige jaren worden hier in de piekperiode meer dan 100 vlinders geteld. De overige populaties zijn een stuk kleiner (2-30 vlinders). De Veenbesparelmoervlinder zet haar eitjes af op Kleine veenbes. Belangrijk is ook de aanwezigheid van hoogveenbulten met een gunstige zonligging voor

Vlieggebied veenhooibeestje. Het leefgebied van het Veenhooibeestje met pollen Eenarig wollegras, waardplant voor de rupsen. Inzet: Een rups van het Veenhooibeestje (foto's Pauline Arends).

een stabiel microklimaat. De belangrijkste nectarplant is Gewone dophei. De vlinders worden nauwelijks op andere bloeiende planten aangetroffen. De Veenbesparelmoervlinder is de afgelopen 10 jaar uit twee vennen verdwenen.

**Veenbesblauwtje
(*Plebeius optilete*)**

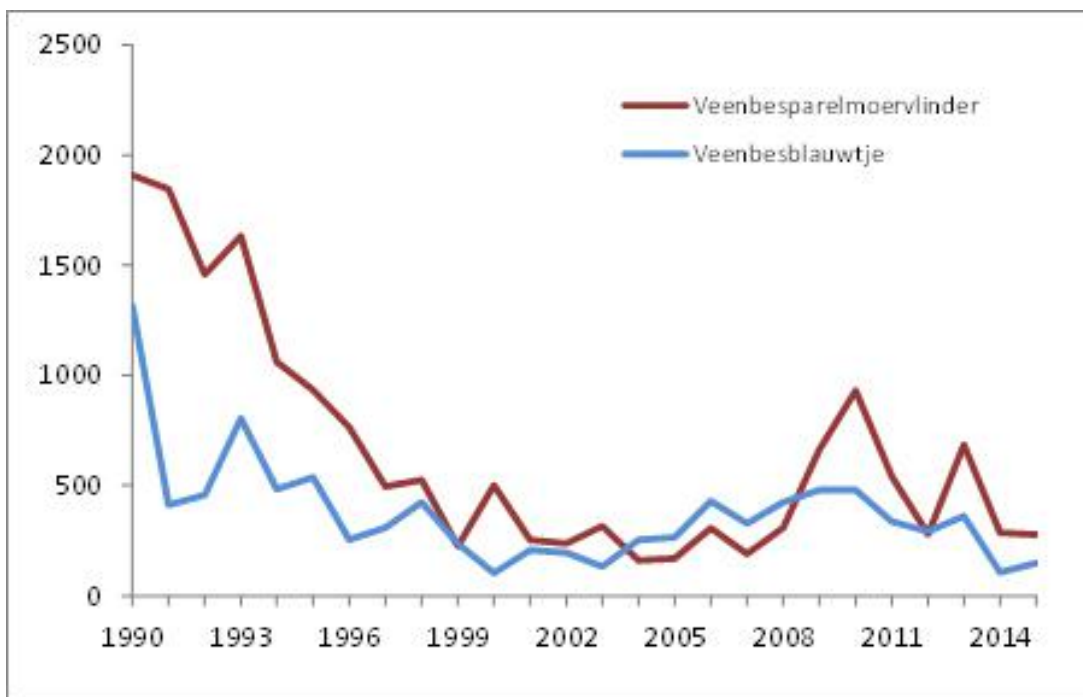
Het Veenbesblauwtje komt alleen in Zuidwest-Drenthe voor. De afgelopen 10 jaar is de soort van drie locaties verdwenen. In 1984 kwam de soort nog op 28 vennen voor. Nu vliegt hij nog slechts op 4, mogelijk 5 locaties. De aantallen die worden geteld zijn ook laag (figuur 1). Het is wel lastig het Veenbesblauwtje te herkennen omdat de soort vaak gelijktijdig met het Heideblauwtje vliegt. Elk blauw vlindertje moet dan ook van onderen worden bekeken om vast te stellen welke van de twee het is. Het Veenbesblauwtje zet haar eitjes af op Kleine veenbes. Gewone dophei is de nectarplant.

Veenbesblauwtje
(foto Pauline Arends)

Het Veenbesblauwtje en de Veenbesparelmoervlinder stellen hoge eisen aan hun leefomgeving. De hoogveenvegetatie waarin ze vliegen is kwetsbaar voor betreding.

De laatste jaren zien we een toenemende belangstelling van (natuur)fotografen die hun eigen ultieme foto willen maken van deze soorten. Ze komen uit het hele land en gaan vaak tot het uiterste. Daarbij wordt regelmatig van de 'paden afgeweken' en over de kwetsbare hoogveenvegetaties gelopen/gestruind. Meldingen van veenvlinders op waarnemingen.nl veroorzaken mogelijk een bijkomend trigger effect en moedigen andere mensen aan om ook naar het Noorden af te reizen. Beheerders moeten dan ook steeds vaker personen uit de vennen sturen. Tot slot: laten we met z'n allen proberen deze prachtige en karakteristieke soorten voor Drenthe te behouden.

Figuur 1: Het aantal getelde exemplaren van de Veenbesparelmoervlinder en het Veenbesblauwtje in Drenthe in de periode 1990 t/m 2015. Bron: Michiel Wallis de Vries (Vlinderstichting).

Monitoring van het Veenhooibeestje in het Fochteloërveen.

Ate Dijkstra, naar gegevens van Judith Bouma

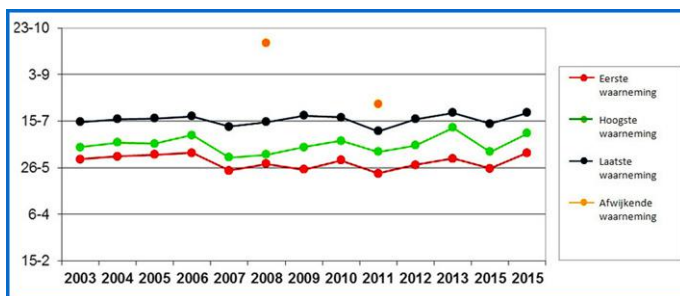
Het Veenhooibeestje was in de jaren tachtig van de vorige eeuw in Nederland een vrij zeldzame standvinder van hoogveengebieden en vennen met hoogveen in Drenthe, Overijssel, de Achterhoek en de Grote Peel. Daarbuiten kwam de soort op een verspreid aantal plaatsen voor. Sindsdien is hij sterk achteruitgegaan en leeft in Nederland nog op slechts vijf locaties in Drenthe en Friesland. Het belangrijkste gebied is het Fochteloërveen, zowel het Drentse als Friese deel.

Het Veenhooibeestje heeft een voorkeur voor de overgang van hoogveenbulten met plantensoorten zoals Eenarig wollegras en Pijpenstrootje en bepaalde veenmossoorten, en slenken met hoogveenvegetatie. In Nederland is Eenarig wollegras de waardplant, maar elders in Europa vervullen ook Veenpluis, Snavelzegge en soms Pijpenstrootje die rol.

Sinds 2003 loopt Judith Bouma een monitoringsroute in het Fochteloërveen speciaal gericht op het Veen-

Parende veenhooibeestjes (foto Judith Bouma)

Jaar	Eerste waarneming	Hoogste waarneming	Laatste waarneming	Afwijkende waarneming
2003	4-jun	17-jun	14-jul	
2004	7-jun	22-jun	17-jul	
2005	9-jun	21-jun	18-jul	
2006	11-jun	30-jun	20-jul	
2007	23-mei	6-jun	9-jul	
2008	30-mei	9-jun	14-jul	7-okt
2009	24-mei	17-jun	21-jul	
2010	3-jun	24-jun	19-jul	
2011	20-mei	12-jun	4-jul	01 en 02-aug
2012	29-mei	19-jun	17-jul	
2013	5-jun	8-jul	24-jul	
2014	25-mei	12-jun	12-jul	
2015	11-jun	2-jul	24-jul	

Figuur 1: Eerste en laatste vliegdatum van het Veenhooibeestje op het Fochteloërveen in de periode 2003 t/m 2015 en de data waarop het hoogste aantal exemplaren zijn geteld in dezelfde periode. De werkelijke data zijn vermeld in de tabel onder de grafiek.

hooibeestje. In dit artikel heb ik een aantal van haar ervaringen samengevat.

Allereerst iets over de vliegperiode. De Veenhooibeestjes in het Fochteloërveen verschijnen meestal in de laatste week van mei of de eerste week van juni. De vroegste datum is 20 mei (figuur 1). In 2006 en 2015 werden de eerste veenhooibeestjes echter pas op 11 juni gezien. De hoogste aantallen worden meestal in de laatste twee weken van juni en de eerste week van juli geteld. In jaren met een zacht voorjaar na een zachte winter kan de piek al in begin juni liggen. Opvallend is dat bij het Veenhooibeestje het vrouwtje het eerst begint te vliegen. Bij andere dagvlindersoorten is dat meestal andersom. De laatste vlinders worden meestal in de tweede en derde week van juli waargenomen. De laatste waarnemingsdatum is 24 juli.

Het Veenhooibeestje vliegt, volgens de literatuur, in één generatie. In 2011, met een warm voorjaar na een zachte winter, werden de eerste veenhooibeestjes al op 20 mei gezien. Dat jaar leek 4 juli de laatste vliegdatum van de veenhooibeestjes. Dat bleek echter niet het einde van de vliegperiode te zijn: tot Judith's verbazing vlogen een tijdje later opnieuw enkele veenhooibeestjes rond, namelijk op 1 augustus drie en op 2 augustus twee exemplaren. In 2008 werden de laatste Veenhooibeestjes op 14 juli geteld. Dat jaar werden echter ook op 7 oktober nog twee veenhooibeestjes waargenomen. Gewone dophei bloeide niet meer en ze vlogen op de laatbloeiende Struikhei. Eén

Zeer laat, afgevlogen (of verregend?) Veenhooibeestje doet zich te goed op Struikhei, Fochteloërveen 7 oktober 2008 (foto Judith Bouma)

exemplaar liet zich fotograferen. Hij zag er redelijk afgevlogen uit [boven], maar de dagen ervoor had het ook veel geregend dus kan dat exemplaar ook verregend zijn.

Deze late waarnemingen roepen de nodige vragen op. Zijn het zeer late exemplaren van de normale generatie of is er toch sprake van een tweede generatie? Het Veenhooibeestje overwintert als half volgroeide rups. In extreem voedselarme situaties kan ook sprake zijn van een uitgestelde vliegtijd en kan een rups tweemaal hebben overwinterd. Het late optreden blijft voorlopig een raadsel.

Hoewel het Veenhooibeestje een vlinder is van hoogveenvegetaties heeft Judith het volgende gedrag meerdere malen per jaar waargenomen. Een Veenhooibeestje vliegt boven een veenmosvegetatie en landt daarop. Bij het opvliegen worden de vleugels nat met als gevolg dat de vlinder niet weggomt. Een tragisch einde voor een hoogveenvlinder. Haar ervaring is verder is dat met broeierig, onweersachtig weer de hoogste aantallen Veenhooibeestjes vliegen.

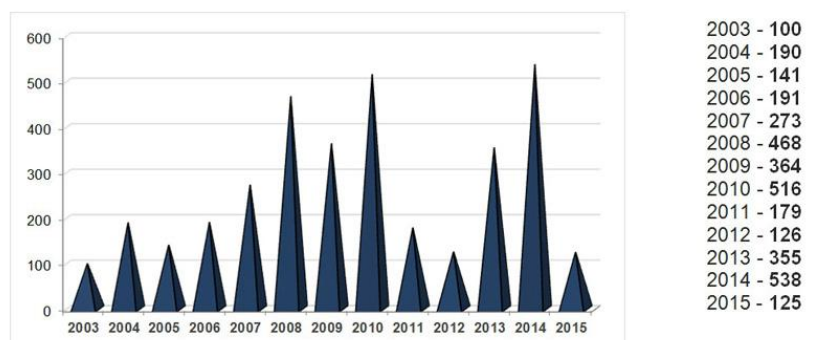
De belangrijkste nectarbron voor Veenhooibeestje is Gewone dophei. Een andere plant waarop Judith veenhooibeestje nectar drinkend heeft aangetroffen is Jakobskruid. Het aantal getelde exemplaren op de monitoringsroute schommelt sterk. In slechte jaren ligt het hoog-

ste aantal exemplaren dat op één dag geteld wordt rond de 100 (figuur 2). In topjaren gaat het om iets meer dan 500 exemplaren op één dag. Een en ander is deels gerelateerd aan het weer. Zo was in 2014 de winter zacht en het voorjaar vroeg en warm. Het jaar 2014 was dan ook een topjaar. Het voorjaar van 2015 was koud en de vlinders vlogen laat. Het Veenhooibeestje laat in dit jaar dan ook een duidelijk dip zien (figuur 2). In de loop van de tijd verandert ook het landschap. Het is echter lastig zo'n verandering te relateren aan een toe- of afname van het Veenhooibeestje in het Fochteloërveen. In het beginjaar 2003 was er zeer veel Pijpenstrootje. In de periode daarna is Pijpenstrootje duidelijk afgenomen en Eenarig wollegras, de waardplant van het Veenhooibeestje, sterk toegenomen. In 2012 viel op dat in het centrale deel Gewone dophei op haar retour was. Aan de randen bleef gelukkig nog genoeg Gewone dophei over om in de nectarbehoefte van het Veenhooibeestje te voorzien en daar kan men de soort dan ook wat vaker aantreffen.

Vanwege de extreme droogte zag het Fochteloërveen er in 2008 en 2011 erg slecht uit. Dat heeft gelukkig niet geleid tot een duidelijk achteruitgang van de soort in latere jaren. In 2013 deed Gewone dophei het erg goed, in tegenstelling tot enkele hoogveenplanten namelijk Lavendelheide en Kraaiheide die in het voorjaar compleet bruin waren. Door het late voorjaar werd ook laat gevlogen. Het voordeel was dat de vliegperiode dat jaar samenviel met de periode waarin Gewone dophei volop bloeide. Ook 2014 was een opvallend jaar. Het voorjaar was zeer warm. Alles groeide en bloeide een stuk vroeger dan normaal. Het was ook een topjaar voor het Veenhooibeestje. Het voorjaar van 2015 was weer koud met als gevolg dat de eerste Veenhooibeestjes laat, pas op 11 juni (figuur 1), verschenen.

In de jaren geleden gechopperde stukken langs de Bonghaar, de zandrug over het Fochteloërveen met het fietspad, deden Gewone dophei en de jonge

Hoogste aantal Veenhooibeestjes gezien op één dag

Figuur 2: Hoogste aantal op een dag getelde Veenhooibeestjes op het Fochteloërveen in de periode 2003 t/m 2015

Struikhei het uitstekend. De Veenhooibeestjes lijken zich ook meer over het veen te verspreiden. Tot besluit verwijs ik iedereen graag naar Judith 's prachtige website www.fochteloerveen.info waarop ze een scala aan aspecten van dit bijzondere hoogveengebied in woord, maar vooral in beeld heeft gebracht.

Een Veenhooibeestje op bloemen van haar favoriete nectarplant, Gewone dophei (foto Judith Bouma)

Waarnemingen van Kolibrievlinder (Macroglossum stellatarum) in Drenthe

Ate Dijkstra

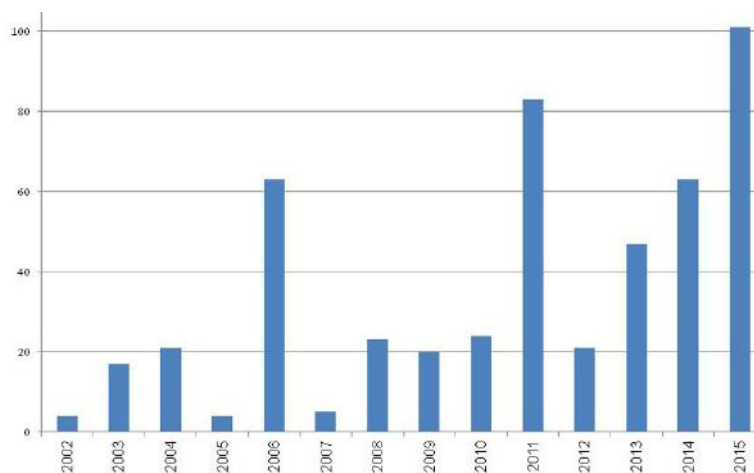
“Toch zijn de Pijlstaartvlinders in het algemeen de belangrijkste bloembestuffers onder de vlinders en de allerbelangrijkste onder hen is wel de Kolibrivlinder of Zwaluwstaart. Er bestaat in uiterlijk en manier van bewegen een groote overeenkomst tusschen de Pijlstaartvlinders en de schitterende kleinsten van alle vogeltjes: de Kolibri's. Ze bezoeken dezelfde bloemen en het is wel voorgekomen, dat een kolibrivzameelaar de vlinders schoot in de meening, de vogels voor zich te hebben. We denken bij Kolibri's meestal aan Tropisch Amerika, maar er zijn wel soorten, die ver naar het Noorden gaan, tot in Canada toe en daar bevliegen ze heel vlijtig onze gewone Roode klaver.”

Deze tekst is van Jac. P. Thijsse en staat in het Verkaalalbum “De bloemen en haar vrienden” (1934). De Kolibrievlinder doet inderdaad zijn naam eer aan. Als een kolibrie staat hij stil voor een bloem en met zijn lange roltong haalt hij daar de nectar uit.

Kolibrievlinder, als een Kolibrie nectar drinkend voor Valeriaan'. (foto Minko van der Veen)

Drenthe is 6 februari 2007 bij het station in het centrum van Assen. Het aantal voorjaarswaarnemingen is, wat Drenthe betreft, relatief gering (maart 2, april 1, mei 7). Meestal arriveren de eerste trekkers in de maand juni en zijn de maanden juli en augustus de topmaanden. De laatste waarneming van een Kolibrievlinder in Drenthe is 17 oktober 2014, toen Cees Koelewijn in Roden nog een exemplaar zag. Af en toe ziet een Kolibrievlinder kans te overwinteren. De vroegste Kolibrievlinder die in Drenthe is gezien (6 februari) kan dus ook een overwinteraar zijn. In de periode 2002-2014 werden in Drenthe per jaar gemiddeld 30 kolibrievlinders waargenomen. In 2006 (63 ex.), 2011 (83 ex.) en 2014 (63 ex.) vlogen er duidelijk meer dan gemiddeld (figuur 1).

Figuur 1: Het aantal waargenomen exemplaren van de Kolibrievlinder in Drenthe in de periode 2002-2014.

In 2015 werd de eerste Kolibrievlinder op 15 mei gezien en op 29 mei de tweede. In de eerste , maar vooral in de tweede week van juni arriveerden de nodige trekkers. Voor 2015 staat de teller, tot nu toe, op 101 exemplaren en kunnen we spreken van een "echt" topjaar. De laatste Kolibrievlinder werd 7 oktober gespot.

De belangrijkste waardplanten van de Kolibrievlinder zijn Walstrosoorten en Meekrap. De rupsen zijn in de periode mei-oktober te vinden. De meeste worden echter in augustus aangetroffen. De Kolibrievlinder vliegt meestal overdag maar kan ook in de schemering en in de avond actief zijn. Ze bezoeken vooral planten met buisvormige bloemen. In Drenthe is de Vlinderstruik (*Buddleia spec*) de meest genoemde nectarplant. Daarnaast is deze pijlstaart in Drenthe nectar drinkend aangetroffen op IJzerhard (*Verbena spec*), Lavendel (*Lavandula spec*), Flox (*Phlox spec*), *Campanula spec* en Kamperfoelie (*Lonicera spec*).

Dagvlinder oogst 2015, een eerste indruk

Minko van der Veen

Hoewel nog niet alle waarnemingen binnen zijn, volgt hieronder toch een eerste indruk van de dagvlinder oogst van 2015. Omdat 2015 het laatste jaar is dat we nog meenemen voor onze nieuwe verspreidingsatlas, ligt het accent vooral op het aantal km-hokken waarin het aantal soorten dit jaar nog is opgekrikt. Natuurlijk sta ik ook even stil bij waarnemingen van bijzondere soorten.

Voor het eerst dit jaar kunnen we direct al beschikken over alle waarnemingen uit waarneming.nl die in 2015 in Drenthe zijn gedaan. Daarbij komen de waarnemingen die onze werkgroep leden rechtstreeks naar mij hebben gestuurd en niet in waarneming.nl zitten. In totaal heeft 2015 tot nu toe 21.680 waarnemingen opgeleverd, waarvan circa 85% uit waarneming.nl.

Enkele bijzondere waarnemingen:

Grote weerschijnvlinder

Hoewel de Grote weerschijnvlinder de laatste jaren in de lift zit, waren er in 2015 toch nog 'maar' 5 meldingen uit Drenthe. Berry Polling mailde mij dat hij, op zijn racefiets onderweg naar zijn werk in Assen, een versuft, maar nog levend exemplaar op het fietspad aantroef, mogelijk geraakt door een auto op de naastliggende weg. Ook Sibert Hoeksma zag en fotografeerde er één op 2 augustus bij Veenhuizen.

Keizersmantel

Tot nog toe nog maar weinig waarnemingen (2).

Oostelijke vos

De verwachtingen waren, na de invasie van vorig jaar, hooggespannen. De hoop was dat veel overwinteraars tot voortplanting zouden komen. Met maar 8 waarnemingen lijkt die hoop de bodem ingeslagen. Elders in het land is de trend niet anders. Gerrit Padding zag 21 april een overwinteraar op het Dwingelderveld.

Oranje luzernevlinder

Met 11 waarnemingen tot nog toe geen topjaar.

Rouwmantel

Slechts 2 meldingen. Bert en Els Prins zagen er één in hun tuin in Uffelte.

Tijgerblauwtje

Op 30 augustus zette Daphne van Dommelen bij Borger vermoedelijk het eerste Tijgerblauwtje ooit in onze provincie op de foto! (Bron: waarneming.nl). Landelijk werd de soort dit jaar opvallend veel (52 x) gemeld, vooral uit onze zuidelijke provincies. De jaren ervoor ging het altijd maar om enkele waarnemingen en soms ook geen. Vorig jaar meldde Edwin de Weerd er nog één uit Ommen. Ook Friesland mocht dit jaar haar eerste Tijgerblauwtje ooit begroeten (bron: 'Flinterwille', oktober 2015).

Voorlopig beeld van de aanvullingen in 2015

Met het oog op het uitbrengen van onze nieuwe dagvlindersverspreidingsatlas kijken we natuurlijk ook

"Eerste Drentse Tijgerblauwtje". (foto: Daphne van Dommelen)

op een andere manier naar al die waarnemingen, bijvoorbeeld in welke en hoeveel km-hokken zijn in 2015 soorten gezien die hieruit sinds 2007 niet eerder zijn gemeld? Op basis van de gegevens die we tot 15 oktober binnen hebben gekregen kunnen we zeggen dat in 642 kmhokken sprake is van een toename van het aantal soorten. In 322 hokken kwam er maar één soort bij, in 47 km-hokken is de toename 6 of meer soorten (Tabel 1).

Ook waren we nieuwsgierig naar de ligging van de km-hokken met een toegenomen aantal soorten. In figuur 1 is te zien dat vooral heel gericht is gekeken in delen van Drenthe die we als 'witte' hokken hadden

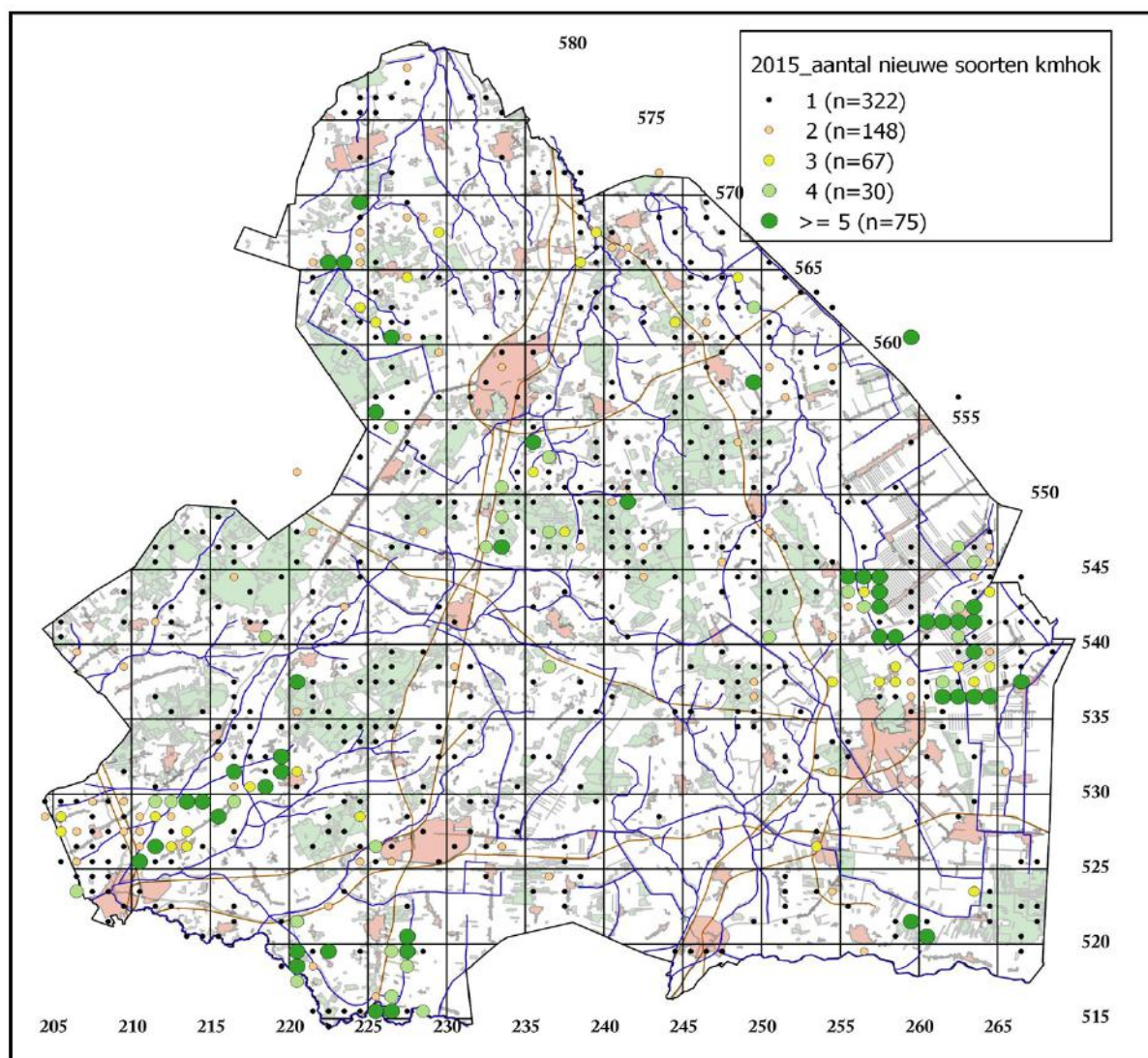
opgegeven (grote groene stippen).

Ere wie ere toekomt, het waren vooral toch Ate Dijkstra, Dick Mooi en Berta Schuurhuis die het leeuwendeel van deze nieuwe hok-soortcombinaties aanleverden.

Hieruit moet overigens beslist niet het beeld ontstaan dat we ook niet ingenomen zijn met waarnemingen die aantonen dat soorten trouw zijn aan al die kmhokken waaruit ze al jaren gemeld worden!

aantal soorten erbij	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	12	13	16	21
in aantal kmhokken	322	148	67	30	28	13	13	9	3	4	2	1	1	1

Tabel 1: Aantal km-hokken in Drenthe met toename van het aantal vastgestelde dagvlindersoorten in 2015 sinds 2007.

Figuur 1: De ligging van km-hokken in Drenthe met een toename van het daarin waargenomen aantal dagvlindersoorten in 2015 sinds 2007.

Kommavlinder nieuwe soort voor
Groote Zand
Wilfred Alblas

foto boven: Kommavlinder op bloem van Gewoon biggenkruid (foto Wilfred Alblas)

Afgelopen voorjaar inventariseerde ik de broedvogels van het Groote Zand bij Hooghalen. Dit heideterrein van Stichting Het Drents Landschap kenmerkt zich door geaccidenteerde droge heide met verspreid staande bomen en een paar vennen. De heide wordt vrij intensief beheerd met schapen en Schotse Hooglanders en aanvullend maai- en plagbeheer. Er is een mozaïek aan te treffen van heide met stukjes open zand. Al vogels kijkend kreeg ik het vermoeden dat dit wel eens een geschikt leefgebied voor kommavlinders zou kunnen zijn. Thuis in de verspreidingsatlassen kijkend bleek daar echter niks van en ook Waarneming.nl gaf geen sjoege. Bij Drents Landschap bleek de soort van dit terrein niet bekend, en ook de Vlinderstichting kon in de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF) desgevraagd geen kommavlinderwaarnemingen vinden. Wel kwam ik verschillende vlinders op het spoor die het Groote Zand de afgelopen jaren tevergeefs hadden afgezocht op kommavlinders. Zouden ze er écht niet zijn? Dat vroeg natuurlijk om onderzoek!

Afgelopen zomer ben ik gaan zoeken en heb eerst maar eens op 23 juli een kijkje genomen. Helaas bloeide de Struikhei nog totaal niet, en van kommavlinders geen spoor. De maar liefst 40 heivlinders boden ruimschoots troost, gelukkig. Ook bij een tweede poging op 2 augustus was er geen Kommavlinder te vinden op de Struikhei. Deze bloeide ook toen nog niet en mijn ervaring is dat kommavlinders nogal gek zijn op nectar. Daarom heb ik een kijkje genomen in een bloemrijk graslandperceel net buiten de heide, en ja hoor, daar zat een Kommavlinder lekker te foerageren. [foto boven] De eerste Kommavlinder ooit op het Groote Zand!

Maar zoals één zwaluw geen zomer maakt, is één Kommavlinder buiten de hei natuurlijk nog geen populatie. Zou het later in het seizoen, als ook de Struikhei bloeit, beter zijn? Op 14 augustus kwam bij een derde bezoek het antwoord: verspreid over het gebied trof ik 10 kommavlinders aan! [foto rechtsonder] Ze zaten precies op de plekken die er tijdens het broedvogels inventariseren zo geschikt uitzagen. [foto linksonder]

Wellicht kan dit verhaal andere vlinderkijkers inspireren om eens in andere terreinen dan de gebruikelijk te gaan speuren naar kommavlinders. Het is goed mogelijk dat deze soort over het hoofd is gezien, of dat hij zich nieuw vestigt uit gebieden in de buurt. Uit Engeland zijn dergelijke (her)kolonisations bekend (mededeling Chris van Swaay), dus waarom zou het in Drenthe niet kunnen?

foto rechts: Kommavlinder op Struikhei

foto links: Het leefgebied van de Kommavlinder op het Groote zand (foto's Wilfred Alblas)

Nachtvlinderoogst 2015, een eerste indruk

Minko van der Veen

Aantal waarnemingen	Waarnemer								
	A. Bos	Bert Oving	Edwin De Weerd	Els en Ben Prins	Jan en Annie Rocks	Kiena Brouwer	Theo Bakker	Ton Schoenmaker	wim van Boekel
Soort									
Berkenooglapmot					1				
Bonte esdoornstelmtot			1						
Brandnetelsnuituil					1				
Brede w-uil					1		1		
Buxusmot						1			
Donker c-smalsnuitje		3							
Donkergroene korstmosuil					1	1			
Eenstipslakkenspoormot			1						
Erwtbladroller			1						
Esperiamot			1						
Fruitboomkokermot							1		
Geelkopdwergsikkelmot							1		
Geelkopiepenvouwmot			1						
Gele bramenvlekmot			1						
Gestreepte heidekokermot			1						
Grijze spitskopmot			1						
Grootvlekmospalpmot			1						
Hagendoornvlinder		1	1		1	3			
Heksenmutskokermot			1						
Iepenbladrandmineermot			1						
Italiaanse kaneelsikkelmot			1						
Kamperfoeliebloesemmot	1	1		1	1				
Krabbenscheermot	1	1							
Lindeooglapmot							1		
Nazomergranietmot			2						
Pruimenballonmot			1						
Roomtipje					2	1			
Schijnnonvlinder					4				
Sergeant-majoortje			1						
Sleedoorhangmatmot								1	
Tienvlekmot							1		
Tweekleurige lichtmot			1						
Variabele elzenstelmtot							1		
Vijfvingerige vedermot			1						1
Vroege granietmot	1	1							
Vuilboomooglapmot			1						
Wilgenhoutvlinder			1						
Witbandsilene-uil			1						
Witteberkenstelmtot			1			1			
Woudbladroller					1				
Zigzagbeukenmineermot			1						
Zomerzaksikkelmot					1				
Zwart weeskind				1					
Zwartwit knoopvlekje					1				
Eindtotaal	3	4	27	1	15	7	7	1	1

Tabel 1: Aantal in 2015 waargenomen exemplaren van nachtvlindersoorten die nooit eerder uit Drenthe zijn gemeld (voor zover gemeld via waarneming.nl!).

Op dit moment heb ik nog maar weinig nachtvlinderwaarnemingen rechtstreeks van jullie binnen, maar kan al wel beschikken over de waarnemingen

van diegenen die hun gegevens via waarneming.nl aanleveren. In totaal zijn dat er voor Drenthe op dit moment bijna 13.000! Alleen de meldingen met status 'akkoord' heb ik meegenomen, en daaruit die soorten gekozen die nog niet in onze VWD-database zaten. Dat daarbij voor Drenthe hele bijzondere soorten zouden zijn was me via de mailtjes van sommigen van jullie al wel duidelijk geworden:

Dag Minko, iemand feliciteerde mij gisteren met mijn waarneming van een vlindertje... Ik dacht, waar heeft hij het over? Het ging over de Buxusmot. Bleek de eerste melding op waarneming.nl tot nu toe in Drenthe te zijn van deze soort. Ik wist het alleen zelf nog niet.... Had hem op 7 juli op het laken erbij. Ik dacht dat jij dit voor de vereniging

bijscript bij de foto's, van boven naar onder:

*Vlekdaguil, Emmen, 18-8-2015, foto Kiena Brouwer
Brede W-uil, Ruinen, 6-6-2015, Edwin de Weerd
Schijnnonvlinder, Bargerveen, 21-7-2015, Jan&Annie Rocks
Vroege granietmot, Hoogeveen, 6-6-2015, Albert Bos
Buxusmot, Emmen, 8-7-2015, Kiena Brouwer
Donkergroene korstmosuil, Bargerveen, 21-7-2015, Jan&Annie Rocks*

ook wel leuk zou vinden, vandaar mijn mailtje.

Groet, Kiena Brouwer

Op 18 augustus, ook van Kiena uit Emmen:

Dag Minko, ik heb een Vlekdaguil op het doek gehad. Jan Rocks dacht dat dit de eerste waarneming/melding voor Drenthe was. Toch weer leuk, vandaar dat ik dit even wilde delen met jou en de vereniging. Groetjes Kiena.

Met vorig jaar o.m. de uiterst zeldzame Spokehoutsponner op haar doek zit Kiena daar in Emmen duidelijk in de goede hoek! In (ongeveer) die zelfde hoek van Drenthe spannen Jan en Annie Rocks regelmatig samen om nachtvlinders op hun laken te krijgen, en ook bepaald niet zonder groot succes.

Dag Minko, De Roodstreepspanner hebben wij nog nooit gevangen, maar wij hadden dit jaar ook twee bijzondere waarnemingen voor Drenthe nl Donkergroene kosmosuil algemeen in Nederland en Brandnetelsnuituil eerste melding bij waarnemingen.nl Grt Jan en Annie Rocks.

Ja, die Roodstreepspanner ving Ipie Pater 9 september op de Marke van Een. Jelte Bieuwenga had daarvoor, op 3 september, ook al een exemplaar in zijn vlinderdal. Op 18 augustus troffen Els en Ben Prins 's ochtends een Zwart weeskind aan in hun tuin in Uffelte.

Uit Zuidwolde had ik al weer een tijdje geleden een enthousiaste Joop Verburg aan de lijn die me vertelde dat ze de Italiaanse kaneelsikkelmot op het doek hadden gehad.

In tabel 1 staan alle mij op dit moment bekende soorten die nooit eerder bij onze vlinderwerkgroep werden gemeld. Een hele fraaie lijst, en ik ben benieuwd wat er allemaal nog bij komt!

Nachtvlinders in Zuidwolde

Joop Verburg, namens nachtvlinderwerkgroep Zuidwolde

Sinds 2014 is Theo Bakker, die vanuit Gelderland in Drenthe is komen wonen, coördinator van de nachtvlinderwerkgroep van Natuurvereniging Zuidwolde. Het leek hem leuk om eens "het jaar rond" te kijken wat er in en om de Vlindertuin in Zuidwolde aan nachtvlinders is waar te nemen. Nu zijn er de afgelopen

jaren al heel wat waarnemingen gedaan, maar een jaar lang systematisch alles volgen leek ons mooi. Er is steeds gewerkt met lamp en meestal ook met wat smeer op de vrijdagen die het dichtst bij nieuwe maan lagen. Achtmaal werd op zo'n vrijdagavond de lamp in de Vlindertuin neergezet en kwam een grotere of kleinere groep belangstellenden kijken bij de vaste groep nachtvlinderaars.

Het werd een jaar met enorme tegenstellingen. De eerste keren was het veel te koud en alleen omdat er diehards in de groep zitten werd de avond niet afgelast... maar de aantallen waren zeer gering. Hoe anders was dat in juli en augustus, met schitterende avonden en nachten, ideaal vlinderweer en grote aantallen soorten. Trouwe deelnemers waren, behalve Theo Bakker, Ernstjan Penninkhof, Edwin de Weerd, Esther Metselaar en Joop Verburg. Anderen kwamen incidenteel een avond meedoen. Er was afgesproken dat er ook gerust tussendoor nog wel gekeken kon worden en dat gebeurde ook regelmatig, vooral door Joop Verburg, die naast de Vlindertuin woont.

Vrijdag 20 maart: de eerste avond, maar niet bepaald een avond om nooit te vergeten. Wel een paar leuke soorten: 4 soorten voorjaarsuilen en de Voorjaarsbladroller. Totale oogst: 2 soorten micro's en 5 soorten macro's.

Vrijdag 7 april: 7 soorten macro's (met Nunvlinder, Roesje en Vroege spanner) en 3 soorten micro's (met Kortvleugelvoorjaarsmot en Scherphoekvedermot).

17 april: Dikke jassen en vroeg stoppen want het was superkoud. Zeven soorten macro's maar verse exemplaren van Hazelaaruil en Eikenuil. Ook de eerste keer dat de Gevlekte winteruil op bezoek kwam. Eén micro, maar wel een schoonheid: de Eikenpurpermot. Een paar dagen later vertoonde zich ook de Eikentandvlinder.

Micro's in mei overdag

De Vlindertuin ligt op het Volkstuincomplex van Zuidwolde, dus vreemd was het niet dat ook de Preimot enkele keren overdag werd waargenomen. Niet op licht of smeer maar gewoon vaak in het vrije veld liet de Weegbreemot zich veelvuldig zien. Schijnbaar on-

ooglijk, maar prachtig in detail. Ook verschillende langsprietmoten zijn mooi overdag te bekijken zoals de Smaragdlangsprietmot en later de Geelbandlangsprietmot in hun

Weegbreemot, (foto Joop Verburg)

eindeloze paringsdans. Leuk is dat ieder jaar op de Gewone ereprijs (*Veronica chamaedrys*) in de Vlindertuin de Dwerglangsprietmot (*Cauchas fibulella*) is te zien en dit jaar was daarbij ook de Vroege oermot (*Micropterix arucella*) aanwezig, nog kleiner dan een deelblaadje van een Ereprijsbloempje. Verder de Dichrorampha's, de Geisha's, de Oosterse schone, de Hertshooibladroller, de Zilvervlekbladroller en de altijd aanwezige Brandnetelbladroller. Ook soorten als de Parelmoermot en de Bonte brandnetelmot zijn altijd tussen de brandnetels te vinden. Opvallende verschijning was de Dwergvedermot die zich onafgebroken bij het Koninginnekruid ophield. De Esperiamot rukt kenmerkend ook in Drenthe op gezien de aanwezigheid in de Vlindertuin. Theo Bakker vond op de Fijne kervel ook nog de Gloriamot: een juweeltje! Ook het Koolmotje

Dwerglangsprietmot (l) en Geisha (r), (foto's : Joop Verburg).

en de fraaie Gemarmerde koolmot vielen regelmatig te bewonderen. Opvallend was dat er enorm veel strozakjes te vinden waren van de Gewone zakdrager.

12 mei. 10 macro's en 3 micro's, ook daarbij weer bijzonderheden als de donkere vorm van de Mendica-beer en de Gepijlde micro-uil.

Vrijdag 15 mei: storm en regen, geen nachtvlinderweer, dus de lamp is niet aangezet.

21 mei: een week later maar een nieuwe poging: 19 macro's en 6 micro's waaronder de Meidoornduifmot en de Oosterse schone.

22 mei: werd het langzaamaan beter met 13 soorten micro's (met Gewoon kroeskopje, Hommelnestmot en Bleke kaartmot) en 27 soorten macro's (met Vroege blokspanner, Zwartvlekdwergspanner en de eerste pijlstaart, de Populierenpijlstaart). We zouden ook wel een apart verslag kunnen maken van de vele "bijvangst". Ontelbaar veel vliegjes, muggen, wespen, cicaden, kevertjes groot en klein, kwamen ook op het licht af. Sommige soorten zoals de Meikever gaven je

soms de kriebels wanneer ze weer luid brommend op het doek neerstreken en voortdurend onrust veroorzaakten. Direct in een potje er mee en opsluiten was de oplossing. Dat gold ook voor de Hoornaars, die er een onhebbelijk gewoonte van maken om in hoog tempo van beneden naar boven te kruipen, onderweg als een soort stofzuiger alle kleine insectjes op te vreten en dan weer naar beneden om opnieuw beginnen. Ook in een potje er mee. Wat te denken van de bijzondere haft, het Sneeuwvlokje, die in augustus op het laken kwam. Ze komen in sommige jaren in zo groot aantal tegelijk uit het water, dat dit verschijnsel wel "zomersneeuw" genoemd wordt.

27 mei: 7 micro's en 17 macro's waaronder ook de fraaie Variabele grasuil.

4 juni: 13 micro's waarvan enkele nog niet gedetermineerd, maar wel Gemsmot, Zwammenmot en Bloesempedaalmot (geen wonder gezien de bescherming die de Sleedoorn vanwege de Sleedoornpage in de Vlindertuin geniet) en 32 soorten macro's, waarbij de Zilveren groenuil en de lang niet algemene Witvlakdwergspanner.

6 juni: 6 micro's en 17 macro's met Kleine Herculesspanner en voor de allereerste keer de Pauwoogpijlstaart.

11 juni: 14 micro's en 43 macro's: eindelijk begint er wat schot in te komen. Melkwitte zomervlinder en Leverkleurige spanner laten zich ook bewonderen.

Vrijdag 12 juni: 28 soorten micro's (met Berkenzebramot, Tienvlekmot, Maanpalpmot, Distelbladroller, Vaal stamgastje, Geelkopdwergsikkelmot en Witte oogbladroller, en 50 soorten macro's waaronder de lang gewenste Gegolfde spanner, ook voor het eerst het Geel spannertje, de Lindeknotsvlinder, het Zwart beertje met zijn pastoorsjas met rode kraag, Draak, Gevlekte groenuil en Or-vlinder.

Vrijdag 17 juli: een prachtige nachtvlinderavond met 25 micro's (o.a. Bandpalpmot, Bonte spitskopmot en Grijze grasmineermot) en 41 macro's met o.a. de Stippelsnuituil die niet eerder in de Vlindertuin gezien was. Jammer dat de avond vroegtijdig moest worden afgebroken omdat de hemelsluizen opengingen en er ineens een enorme stortbui losbarstte.

Juli en augustus: Kolibrievlinders
Inmiddels werd duidelijk dat het hét jaar van de Kolibrievlinder zou worden, want daarvan werd door velen melding gemaakt. Meestal gewoon in de eigen tuin op Petunia's, op Lavendel of op koekoeksbloemen.

Vrijdag 14 augustus was het opnieuw zo'n ideale

Wat is nachtvlinderen dan een heerlijke hobby waarop je nooit raakt uitgekeken.

30 augustus sta je ineens weer met beide benen op de grond: 14 soorten micro's en 23 macro's waaronder wel opnieuw de Boksbaardvlinder. Langzamerhand zie je meer najaarssoorten zoals de Piramidevlinder, Vierkantvlekuil en de Gewone breedvleugelluil.

11 september: 4 soorten micro's en 20 soorten macro's. Het was al weer koud en er waren weinig bijzondere soorten te zien.

Vrijdag 9 oktober: De avond was zo koud, dat het geen zin had om de lamp aan te zetten, dus zijn er geen waarnemingen van die avond.

Wel is in de periode september/oktober een aantal keren gesmeerd bij de Vlindertuin met wisselende resultaten, waarbij niet echt bijzondere soorten zijn waargenomen. Vooral is het jammer dat ook dit jaar (net als alle eerdere jaren) bij ons geen goudvliegen zijn gezien.

Een paar keer smeren in september:

10 september: 14 exemplaren van 7 soorten.

19 september: op de smeer komen 25 vlinders van 8 soorten af.

27 september: op 10 smeerplekken slechts één vlinder: een enkele Agaatvlinder.

22 oktober: 33 exemplaren van 6 soorten waaronder een verse Herfstspanner en de Meidoornuil.

Tenslotte 24 oktober: 45 vlinders van slechts 5 soorten.

Conclusie is, dat een jaar lang nachtvlinders op één plek volgen veel plezier oplevert, dat wel. Ook zie je iedere avond wel een paar soorten (en soms heel veel) die je de maand ervoor en erna niet ziet. Regelmatig volgen biedt dus op zich een goede mogelijkheid om te zien wat er leeft in een klein gebied. Maar..... afspraken met elkaar vooraf blijken vaak verstoord te worden door ongunstige weersomstandigheden. Te vaak zou je liever uitwijken naar een andere avond. Dat gaat weer moeilijk omdat weinig mensen zich zomaar vrij kunnen maken wanneer het geschikt weer is.

In 2015 hebben we met elkaar 336 soorten nachtvlinders gezien: 133 micro's en 203 macro's (tabel 1). Daarbij is een aantal soorten nog niet definitief op naam gebracht, dus er is nog werk aan de winkel. Dat gaan we deze winter oppakken en samen –zo mogelijk met hulp van nog anderen – uitzoeken om welke soorten het gaat. Die uitdaging wacht nog op ons, maar zo leren we samen steeds meer.

keer eerder gezien	Aantal waarnemingen	maand					Eindtotaal
		mei	juni	jul	aug	sep	
	Soortnaam						

macro							
5	rookkleurige wortelluil				1		1
0	zwartgevlekte herfstuil					1	1

micro							
1	andoorndkokermot		2				2
4	baardsnuitmot				1		1
0	berkenooglapmot				1		1
5	bleke vlek wortelmot	1	1		1		3
2	bloesempedaalmot		2				2
0	brede langsprietmot	3					3
2	bruine eikenvlekmot		1		1		2
3	dwerglangsprietmot	1					1
0	egale wortelmot		1				1
1	eikenpalpmot				1		1
0	esperiamot		1				1
0	fruitboomkokermot				1		1
0	geelkopdwergsikkelmot			2			2
2	gele bramenvlekmot				1		1
3	gewoon kroeskopje	2		1	1		4
2	glidkruidmot				1		1
1	gloriemot	1					1
0	goudglanzende pedaal mot				1		1
4	grijze heidelichtmot				1		1
0	haagbeukzebramot	1					1
1	hertshooisteltmot				1		1
1	Italiaanse kaneelsikkelmot				1		1
0	kaasjeskruidmot				1		1
3	kersenpedaal mot		1				1
1	kleine wasmot			2	1		3
0	linde-ooglapmot				1		1
5	luipaardlichtmot				1		1
2	meidoornzebramot		1		1		2
3	oosterse schone	1	4				5
1	oranjevlekgraniemot	1					1
2	pinksterbloemlangsprietmot	1					1
2	rode populierenbladroller				1		1
1	streepbandmot				1		1
0	tienvlekmot		1				1
0	tweekleurige lichtmot				1		1
5	tweekleurige wilgenroosjesmot				1		1
4	vaal stamgastje		1				1
1	viervleksteltmot				1		1
0	vroege oermot		1				1
1	wilgenlangsprietmot	1					1
2	zwammenmot		2				2

Tabel 1: Weinig of nooit eerder in de Vlindertuin Zuidwolde in 2015 'jaar rond' vastgestelde macro- en micro-nachtvlinders

Diversiteit dagvlinders Drentse stadsnatuur.

Ru Bijlsma

Wijkt de diversiteit van de dagvlinders in Drentse stadsnatuur af van die in natuurgebieden? Antwoord op deze vraag is verkregen met hulp van telgegevens uit een tuin in Assen en in Bovensmilde. En is stadsnatuur anders dan die buiten stad en dorp? Zegt de vlindersamenstelling in de stad iets over specifieke ecologische omstandigheden? Tenslotte wil ik weten of er de afgelopen tien jaar in de twee onderzochte tuinen een trend in aantal of soorten is waar te nemen.

Aanleiding

Ten behoeve van de nieuwe vlinderatlas Drenthe worden de dagvlinders in zoveel mogelijk kilometerhokken geteld. Natuurgebieden zijn aantrekkelijk om te inventariseren. Maar hoe zit het met de stad? Daarom nu een blik op de Drentse stadsvlinders aan de hand van inventarisaties in een tuin in Vreebergen, een groene wijk in Assen en in een tuin in een groen gedeelte van Bovensmilde.

Achtereenvolgens wordt ingegaan op het begrip stadsnatuur, vlinderdiversiteit en ecologische kenmerken, en de trend van dagvlinders in beide tuinen.

Stadsnatuur, het urbane district

In Nederland wordt sinds kort, naast de langer bekende plantendistricten, ook een urbaan district onderscheiden. Hieronder worden verstaan 'alle landgebruiksvormen en stadsmilieus binnen de grenzen van de bebouwde kom' (Lahr et al. 2014).

Stadsnatuur kan, vergeleken met natuur buiten de stad, een lage intensiteit van ecologische relaties hebben, een hoge graad van immigratie van soorten die met menselijke activiteit samenhangt, en een hoog aandeel exotische soorten (Dekker 2007). In een stad als Amsterdam neemt het aantal soorten af van 420 in de groene stedelijke buitenrand, naar 340 soorten in het tussenliggende ruderaal stadsdeel, tot 160 soorten in het stenige stadshart. De stedelijke 'wilde natuur' blijkt geen tweederangs natuur, maar een volledig ontwikkeld ecologisch systeem met een grote verscheidenheid en uniekheid (Denters 2007).

Dagvlinders behoren niet tot de strikte stadsoorten. Zij worden gerekend tot soorten die niet van de stad afhankelijk zijn en een voorkeur hebben voor "groene" elementen. Dagvlinders behoren tot de insecten, die met ruim 50 % een zeer groot deel van de biodiversiteit in Nederland vertegenwoordigen (Lahr et al 2014). De eenvoudigste manier om de biodiversiteit uit te

drukken is het vergelijken van het aantal waargenomen planten- en diersoorten. Eind 2014 waren dat in gemeente Assen 1062 en in de gemeente Midden-Drenthe, waarin Bovensmilde ligt, 1892 planten- en diersoorten (Waarneming.nl 2014).

Vlinderdiversiteit

De soortenrijkdom van dagvlinders in het Drentse stadsmilieu is beoordeeld voor een locatie in Assen en Bovensmilde. De soortenrijkdom is bepaald met behulp van de diversiteitsindex (Bink 1992). Met deze index kan men uitdrukken of een gebied arm of rijk is aan soorten, onafhankelijk van de grootte van de steekproef. Bovendien is de uitkomst te vergelijken met de index van andere gebieden. De beoordeelde locaties zijn beide een relatief grote tuin die onderdeel is van een groene wijk. Beide locaties liggen temidden van gevarieerd ingerichte tuinen en het aandeel verhard gebied met bebouwing en straten is beperkt. Assen heeft in de wijk Vreebergen een groene verbinding via natuurrijke zones met spoorbermen en het Drentse Aa-gebied. Bovensmilde ligt enigszins ingekapseld in agrarisch gebied en natuurgebieden liggen op korte afstand.

De diversiteitsindex van beide tuinen is vergeleken met die van Amsterdam-Osdorp omdat dit ook een relatief groene wijk is, een relatie met buitengebied heeft en gebaseerd is op een waarnemingsperiode van 2001 t/m 2007 die overlapt met die in de onderzochte Drentse tuinen (tabel 1). De grootte van het Amsterdamse onderzoeksgebied is echter niet vergelijkbaar met de twee tuinen en de gevolgde werkwijze voor het inventariseren is onbekend. Een andere beschikbare stedelijke referentie is Den Haag. Hier is alleen het aantal soorten dagvlinders beschikbaar die in de stedelijke ecologische verbindingzones zijn waargenomen. Het aantal exemplaren is niet bekend (Hendrikse & Van Kerkvoorde 2014). Voor de situatie in Den Haag kon daarom de diversiteitsindex niet berekend worden.

Tabel 1: Aantal soorten dagvlinders en aantallen exemplaren voor vier stedelijke gebieden.

De waarnemingsfrequentie voor Bovensmilde was gemiddeld 20 tellingen per jaar (17 tot 25) en voor Vreebergen gemiddeld 20,9 per jaar (12 tot 37).

Gebied	Aantal dagvlindersoorten	Aantal exemplaren
Tuin in Assen – wijk Vreebergen	25 *	1453 *
Tuin in Bovensmilde	19 *	1128 *
Amsterdam-Osdorp, hele wijk	21 **	7973 **
Den Haag, stedelijke ecologisch verbindingzones ca. 296 ha ***	22	aantal exemplaren onbekend

* periode 2005 t/m 2014 (11 jaar)
** periode 2001 t/m 2007 (7 jaar)
*** in 2013 (1 jaar)

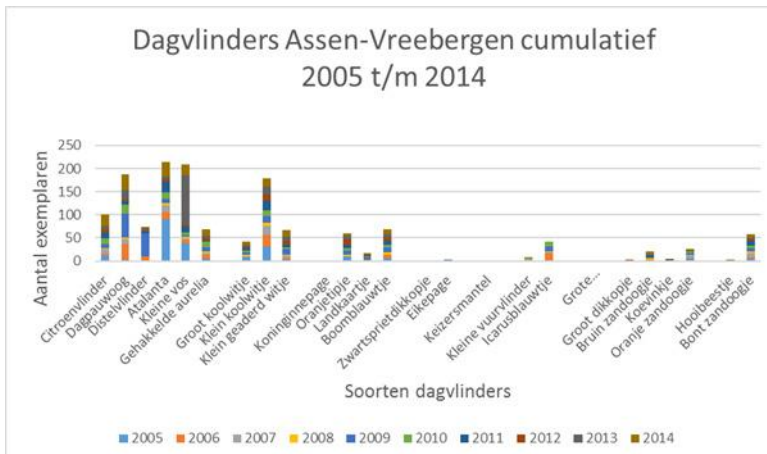

De gegevens van tabel 1 zijn, met uitzondering van die uit Den Haag, verwerkt in figuur 1. In deze figuur is ook de vlinderdiversiteit verwerkt voor Nederlandse gebieden die door Bink (1992) zijn geïndexeerd.

Figuur 1: Dagvlinderdiversiteit in twee tuinen, in Assen-Vreebergen en Bovensmilde, en de wijk Amsterdam-Osdorp (stippen), in vergelijking met de door Bink geïndexeerde (natuur)gebieden (open rondjes). Van alle gebieden is de biodiversiteitsindex van Williams (1964), bewerkt naar Bink (1992) weergegeven. De diversiteitsindex van de tuin in Assen (4,5) komt overeen met die van enkele grote natuurgebieden in Nederland. Die van Bovensmilde (3,3) is ongeveer gelijk aan de diversiteitindexen voor leefgebieden zoals heischraal grasland, hooiland, heide en moeras. De tuinen van Assen en Bovensmilde hebben ook een duidelijk gevarieerder vlinderbestand dan Amsterdam-Osdorp.

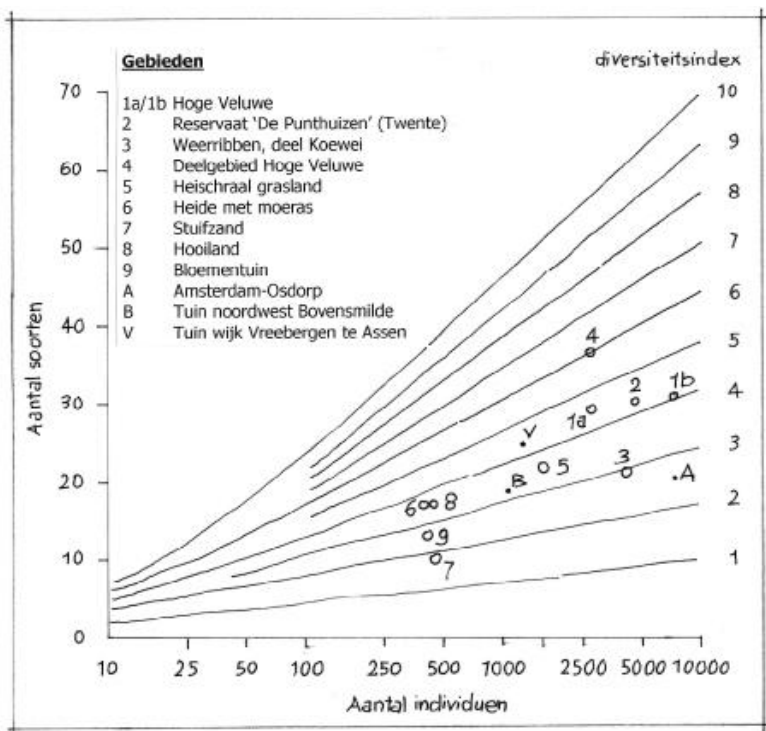
kunnen wijzen op een voorkeur voor stadsmilieus, namelijk:

- zwerfgedrag: de veronderstelling is dat de hoogste aantallen waargenomen vlinders het stedelijke milieu gemakkelijk kunnen bereiken.

Figuur 2: Cumulatief aantal dagvlinders per soort in de tuin in de wijk Vreebergen te Assen van 2005 t/m 2014, geordend van biologische groep 1 (links in grafiek) naar groep 14 (rechts in grafiek).

- hardheid: er is ervan uitgegaan dat het klimaat in een stad gemiddeld warmer en beschutter is dan buiten de stad. Anderzijds kunnen er in een stad meer extremen zijn. Verwacht wordt dat in de stad 'harde' soorten aanwezig zijn.

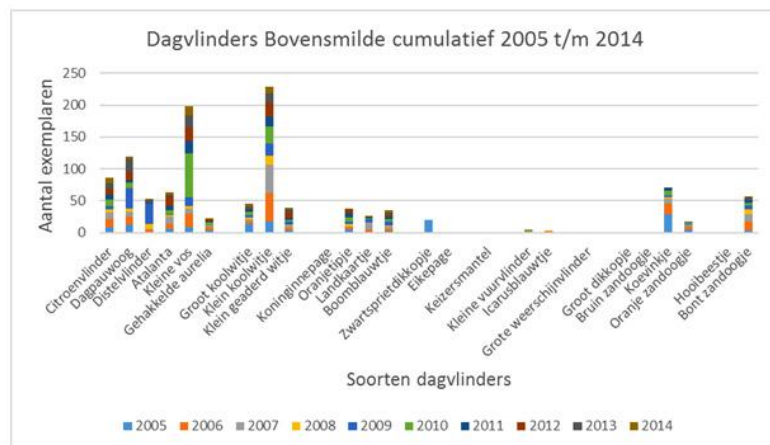
Dagvlinders per biologische groep

Bink (1992) onderscheidt 14 biologische groepen. In de tuinen van Assen en Bovensmilde zijn 9 van de 14 biologische groepen aangetroffen (zie bijlage 1). De meest talrijke soorten behoren tot biologische groep 1 (vlinderoverwintelaars en trekvlinders), groep 2 (popoverwintelaars die vaak trekken) en groep 3 (popoverwintelaars) (figuren 2 en 3).

Dagvlinders en ecologische aspecten

Er is gekeken naar drie ecologische aspecten van dagvlinders waarvan het vermoeden bestaat dat ze

Figuur 3

Figuur 3: Cumulatief aantal dagvlinders in de tuin in Bovensmilde van 2005 t/m 2014, geordend van biologische groep 1 (links in grafiek) naar groep 14 (rechts in grafiek).

- ruimtebeslag: verondersteld wordt dat er voldoende ruimte voor vlinders is om zich daar al of niet tijdelijk te kunnen handhaven, met mogelijkheden voor foerageren, voortplanten en overwinteren. In een

stad is een grote variatie aan milieus (habitats) met verschillende grootte beschikbaar.

Deze aspecten zijn bekeken voor de dagvlinders in Vreebergen te Assen (figuur 4). De gebruikte indeling van de scores staat in de tabel aan het einde van dit artikel.

Figuur 4 laat het volgende zien:

- De meeste soorten die in hoge aantallen vliegen zijn goede trekkers, hebben een redelijke hardheid en een redelijk groot tot groot ruimtebeslag.
- De verwachting dat in stedelijke milieus 'harde' soorten in het voordeel zijn gaat maar deels op. Trekgedrag en ruimtebeslag zijn veel meer bepalend. Het Icarusblauwtje, het Hooibeestje en de Kleine vuurvinder zijn zeer 'harde' soorten. Ze scoren echter

verschillen.

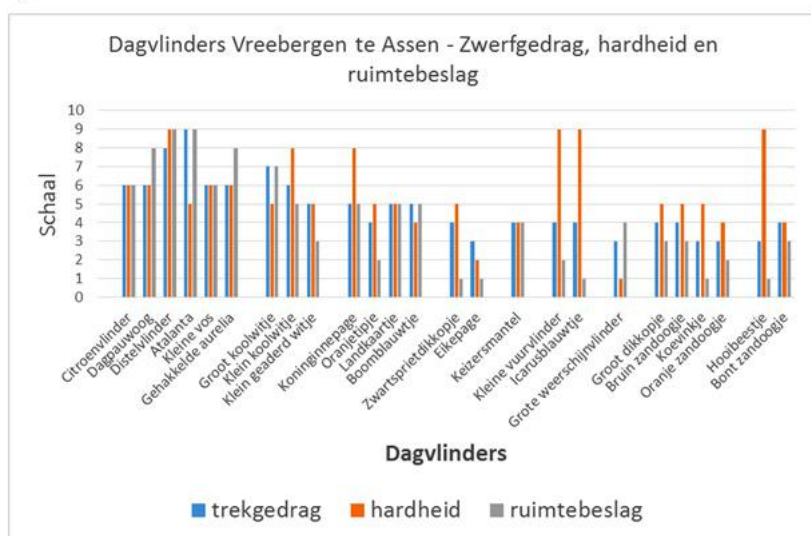
Dagvlinders en hun trend in het Drentse stadsmilie

gaat het goed of slecht met de dagvlinders?

Van de belangrijkste groepen dagvlinders in Bovensmilde en Vreebergen (Assen), waarvan voldoende gegevens beschikbaar waren van de periode 2005 t/m 2014, zijn de trends bepaald en vergeleken met de landelijke trends (Van Swaay et al 2014). De lokale en landelijke trends komen soms overeen zoals bij het Groot koolwitje en het Oranje zandoogje. Soms wijken ze duidelijk af zoals bij het Klein koolwitje en het Bont zandoogje. Aangezien er soorten zijn die een toename vertonen waar landelijk een achteruitgang te zien is, of omgekeerd, is het lastig om een antwoord te geven

op de vraag of het goed of slecht gaat met de dagvlinders in Drentse stadsmilieus. De grafieken en overzichtstabel laat ik daarom achterwege.

Figuur 4

Samenvatting

In de periode 2005 t/m 2014 is het aantal dagvlinders geteld in twee relatief grote tuinen, één in de groene wijk Vreebergen in Assen en één in een groen gedeelte van Bovensmilde. Deze gegevens zijn gebruikt om een indruk te krijgen van de biodiversiteit van dagvlinders in het Drentse stadsmilie. De uitkomsten zijn vergeleken met de vlinderdiversiteit in een wijk in Amsterdam en enkele (natuur)gebieden in Nederland.

De mate van diversiteit in de Drentse stadsmilieus van Assen en Bovensmilde blijkt niet onder te doen voor die in hoogwaardige natuurgebieden. Uiteraard zal de soortensamenstelling en de verdeling tussen algemene en zeldzame soorten wel afwijken.

Figuur 4: Dagvlindersoorten in een tuin in de wijk Vreebergen te Assen en de score ten aanzien van de ecologische aspecten zwerfgedrag, hardheid en ruimtebeslag.

laag wat betreft trekgedrag en ruimtebeslag. Ze worden dan ook niet jaarlijks waargenomen.

- Soorten met een zeer klein ruimtebeslag zoals het Zwartsprietdikkopje, de Eikenpage, het Koevinkje en het Hooibeestje scoren op de andere ecologische aspecten in het algemeen gunstig tot zeer gunstig, uitgezonderd het Koevinkje (Assen) en het Icarusblauwtje (Bovensmilde) die meestal in lage aantallen geteld zijn.
- Het Bont zandoogje scoort wat betreft trekgedrag, hardheid en ruimtebeslag niet hoog. Desondanks is landelijk en ook in Drenthe sprake van een sterke toename. De oorzaak is onbekend.
- Het Klein koolwitje is in de tuinen van Assen en Bovensmilde veel talrijker dan de twee andere witjes. Het Klein koolwitje scoort wat hoger wat 'hardheid' betreft en dit is een mogelijke verklaring voor de

In de tuinen in Assen en Bovensmilde treden vooral vlinders op die goede trekkers zijn, een redelijke hardheid hebben en een redelijk groot tot groot ruimtebeslag. Soorten met een hoge hardheid maar die laag scoren wat betreft ruimtebeslag en trekgedrag komen meestal slechts af en toe of in lage aantallen voor. De trend van dagvlinders in twee onderzochte tuinen gedurende de laatste 10 jaar wijkt voor meerdere soorten af van de landelijke trend. Eigen lokale waarnemingen vormen waarschijnlijk een te kleine steekproef om te kunnen bepalen of het goed of slecht gaat met dagvlinders.

De indruk is bevestigd dat het Drentse stadsmilie voor dagvlinders een belangrijk ecologisch systeem is met een grote en relatief stabiele verscheidenheid aan dagvlindersoorten.

Dankwoord

De vlindergegevens in Assen zijn verzameld en beschikbaar gesteld door Jentina Rotstein. Waardevolle reacties op het concept zijn door Jentina en Ate Dijkstra gegeven.

Bronnen

Bink, F.A., 1992. *Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa*. Schuyt & Co, Haarlem.
 Dekker, J., 2007. *Urban ecology, an exploration*. In: *Landscape ecology in the Dutch context*: 230 – 244.

Denters, T., 2007. *The urban district, a biogeographical acquisition*. In: *Landscape ecology in the Dutch context*: 245 – 258.

Hendrikse, A. & M. van Kerkvoorde, 2014. *Insectenmonitoring in Den Haag: SNL-systeem praktisch en informatief*. In: *Vakblad Natuur, Bos, Landschap november 2014*: 10 – 12.

Lahr, J., D.R. Lammertsma, R.J. Bijlsma, E.J. Weeda, R. Buij & R.P.H. Snep, 2014. *Nederlandse biodiversiteit. Hoe belangrijk is het stedelijke gebied?* In: *Landschap 2014/4*: 195 – 203.

Swaay, C. van, T. Huigens, T. Termaat & C. Plate, 2014. *Vlinders en libellen geteld. Jaarverslag 2013. Rapport VS2014.005*. De Vlinderstichting & CBS.

Locatie	Bovensmilde noordwestzijde										Wijk Vreebergen Assen																						
	aantal opnamen (N)		20	17	25	17	17	22	20	24	18	20	28	18	15	12	17	16	19	20	27	37											
periode van opnamen	jaar	21mrt-6nov	26mrt-7sep	15feb-11oct	17feb-11oct	7mrt-18oct	17mrt-6nov	12mrt-3oct	17mrt-28sep	25mrt-5oct	8mrt-10oct	21mrt-13oct	26mrt-29oct	11mrt-1oct	29mrt-11oct	20mrt-9oct	2apr-1-oct	21mrt-25sep	11mrt-19oct	5mrt-2oct	3feb-17nov	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014		
Groep 1: Vlinder-overwinteraars en trekkers																																	
Citroenvlinder		9	12	10	5	6	10	8	8	9	9	12	4	9	3	8	13	12	8	6	26	3	34	11	2	53	18	7	5	20	35		
Dagpauwoog		12	13	8	5	32	9	3	13	21	3																						
Distelvlinder				5	1	7	32	1	1		5	1			49	1	3	2	5	4													
Atalanta		6	7	12	2	2	6	7	15	2	4	90	15	15	5	9	14	24	5	5	33	39	7	3	3	4	5	12	5	107	24		
Kleine vos		8	22	8	3	14	69	19	22	19	14	5	8	4	3	9	12	3	5	5	15												
Gehakelde aurelia		4	4	3			5	1	4	2																							
Groep 2: Pop-overwinteraars die vaak trekken																																	
Groot koolwitje		13	5	3	3	4	5	3	2	3	5	8		2	3	6	4	5	3	3	7	32	24	20	6	14	14	21	12	18	17		
Klein koolwitje		18	44	45	14	19	26	15	22	15	11																						
Klein geaderd witje		4	3	4	1	5	3	3	8	5	3	2	5	4	3	11	4	6	9	9	14												
Groep 3: Pop-overwinteraars																																	
Koninginnepage													1																				
Oranjjetipje		5	3	2	4	4	6	6	5	1	2	10		3	9	6	6	14	6	6													
Landkaartje		1	4	11		5	2	1	1		1		2	1	5	1	2	2	1	3													
Boomblauwtje		2	4	4	1	6	4	4	2	5	3	6	7		6	11	5	9	6	8	10												
Groep 4: Ei-overwinteraars																																	
Zwartsprietdikkopje		20															1																
Eikepage												1			2																		
Groep 7: Nuchtere rups-overwinteraars																																	
Keizersmantel																		1															
Groep 8: Rups-overwinteraars met verscheidene generaties																																	
Kleine vuurvlinder			1	1			1				1		1	3		1	1				2												
Icarusblauwtje		1	1		2							17	2	1	12	9																	
Groep 11: Rups-overwinteraars met laat leggende vlinders																																	
Grote weerschijnvlinder																					1												
Groep 12: Rups-overwinteraars met traag groeiende rupsen																																	
Groot dikkopje															1				1														
Bruin zandoogje		1										3		3		1	4	1	3	5													
Koelvinkje		29	17	7	3	2	8	3		1					1		1																
Oranje zandoogje		5	5	2		2	2			1		4	3	6	1	3	4				2												
Groep 14: Variabele groeiers																																	
Hooibeestje																					1	1											
Bont zandoogje		3	14	12	7	7	4	3	1	4	2	4	4	9	4	7	5	11	3	3	7												
Totaal aantal exemplaren vlinders		141	164	133	57	140	161	77	103	91	61	215	145	89	48	214	118	127	81	202	214												
Totaal aantal soorten		17	17	16	13	14	16	14	12	13	14	12	17	13	16	18	18	16	15	17	18												

Redactie:
 Ate Dijkstra
 Ben Hoentjen
 Haijo Noorman

Eindredactie
 Eindredactie
 Opmaak

Contact:
secretaris@vlinderwerkgroepdrenthe.nl

Het bestuur van de
 vlinderwerkgroep
 Drenthe
 wenst allen prettige feestdagen
 en een vlinderrijk 2016 toe